

تأثیر زیارت جامعه کبیره بر تحکیم اصول اعتقادی شیعه

نجمه نصر^۱، خاور سلمانی^۲، مریم مهدیه^۳

چکیده

از آن جا که زیارت جامعه کبیره زمینه والاترین معرفت و کامل ترین عرفان را فراهم می سازد، یکی از برترین، کامل ترین و عالی ترین زیارات است. توجه به فقرات بلند این دعای شریف و نظر داشتن به اوج وجود ائمه علیهم السلام و بلندای هستی آنان؛ ارزش تحقیق ارزش تحقیق آن را بیان کرده، به تحکیم اصول اعتقادی شیعه کمک می نماید. انسان همواره برای رسیدن به خدا و کسب معرفت و کمال در تلاش است. با توجه به متن زیارت جامعه کبیره، یکی از امن ترین راه های رسیدن به خدا، طریق اهل بیت علیهم السلام و خواندن زیارتنامه آن بزرگواران است و یکی از جامع ترین، صحیح ترین و قوی ترین این زیارات، زیارت جامعه کبیره می باشد. زیارت جامعه کبیره دارای معارف الهی و مضامین عالی، مشتمل بر معرفی مقام ائمه علیهم السلام است که از امام علی النقی علیه السلام به ما رسیده است. در سراسر این زیارت، از کمالات و فضایل ائمه اطهار علیهم السلام فرازهایی بیان می شود و زائر با نهایت ادب و خضوع و خشوع، آن را بر زبان جاری می کند. از آن جا که ائمه علیهم السلام آئینه تمام نمای حق هستند، زائر می تواند با خواندن این زیارت، مفاهیم دین شناسی و عقاید اصولی اسلام و تشیع را آموزش ببیند. این زیارت نامه یک دوره کامل از عقاید حقه است که از طریق امام شناسی به زائر عرضه می شود و امامان بعد از امام هادی علیه السلام؛ آن را تصدیق و تأیید کرده اند. در این مقاله سعی شده است که تأثیر زیارت جامعه کبیره بر تحکیم اصول پنجگانه اعتقادی شیعه بررسی شود.

کلیدواژه: تأثیر، زیارت، جامعه کبیره، اصول اعتقادی.

۱ طلبه پایه چهار حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

۲ طلبه فارغ التحصیل حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

۳ طلبه پایه سوم حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

مقدمه

به طور کلی مباحث اعتقادی در بین شیعیان جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده، دانشمندان بسیاری این مباحث را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند. در این میان بعضی از اصول اعتقادی، به شیعیان اختصاص دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به بحث عصمت و علم امام و یا امامتی که از سوی خداوند به نحوی تفویض می‌گردد؛ اشاره کرد.

اصول اعتقادی شیعه در سه اصل که به اصول دین معروف است یعنی توحید، نبوت و معاد با اهل سنت و دیگر مسلمانان مشترک بوده و دو اصل دیگر یعنی عدل الهی و امامت، خاص اعتقادات تشیع است که این مقاله در حد ظرفیت خود به هر پنج اصل خواهد پرداخت.

از سوی دیگر، در میان کلیه احادیث و ادعیه معصومین علیهم‌السلام، زیارت جامعه کبیره جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده‌است و چونان خورشیدی در آسمان معارف سخنان اهل بیت علیهم‌السلام می‌درخشد و کسانی که می‌خواهند نسبت به معصومین علیهم‌السلام و جایگاه ایشان در نظام هستی آن چنان که باید و شاید، معرفت یابند؛ ناگزیر می‌باید این زیارت شریفه را به دقت مورد مطالعه قرار دهند و از رهگذر این زیارت آسمانی، آسمانیان زمین نشین را بیش از پیش بشناسند.

زیارت جامعه کبیره، زیارتی بلند با مضامین عمیقی است که هر فراز آن از جنبه‌های مختلف، قابل بحث و تعمق است. لیکن به سبب عدم گنجایش این شرح در مقاله حاضر، برای توضیح هر اصل فقط چند فراز از فرازهای بسیار مربوطه ذکر می‌شود تا از نور و حلاوت آن، جسم و جان متلذذ گردد و بعد فقط یکی از آن موارد به طور خلاصه برای بیان تثبیت اصول اعتقادی شیعه شرح داده می‌شود. هر چند که جای آن دارد که برای هر اصل از اصول دین؛ مقاله‌ها نوشته شود.

زیارت

یکی از راه‌های بزرگداشت مفاخر و صاحبان کمال، زیارت آنان است که در حقیقت موجب بقا و استمرار حیات علمی، هنری و معنوی آنان می‌گردد. افزون بر این که عامل پیوند نسل حاضر و نسل‌های آینده با نسل‌های گذشته و وسیله ارتباط روحی با آنان و کمالاتشان است.^۱

زیارت از ریشه "زور" است. اصل این واژه به معنای عدول و میل از چیزی است.^۲ احمد بن فارس می‌گوید: "زائر را از آن جهت زائر می‌گویند که وقتی به زیارت تو می‌آید؛ از غیر تو عدول می‌کند. از این رو زیارت به معنای قصد و توجه است و در عرف مقصود از زیارت اکرام و انس است."^۳ پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: "مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي"^۴ هرکس قبر من را زیارت کند، شفاعت من بر او واجب می‌شود. اسحاق بن عمار از امام صادق علیه‌السلام روایت می‌کند که فرمود: "مُرُّوا بِالْمَدِينَةِ فَسَلِّمُوا عَلَيَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَ إِنْ كَانَتْ الصَّلَاةُ تَبْلُغُهُ مِنْ بَعِيدٍ"^۵ به مدینه بروید و بر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم سلام بدهید، هرچند که سلام و درود از راه دور به آن حضرت برسد.

در روایت دیگری آمده است "مَنْ زَارَنِي أَوْ زَارَ أَحَدًا مِنْ ذُرِّيَّتِي زُرْتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَنْقَذْتُهُ مِنْ أَهْوَالِهَا"^۶ کسی که من یا یکی از فرزندانم را زیارت کند، روز قیامت به زیارت و دیدار او خواهم رفت و از هراس‌ها و وحشت‌های آن نجاتش خواهم داد. یا روایاتی که نشان می‌دهد حیات و ممات پیامبر و ائمه علیهم‌السلام یکسان است؛ زیرا اجر و آثار یکسان دارد.

زیارت در واقع عهد و پیمان مجددی است که زائر با فرد زیارت‌شونده می‌بندد و باید به آن وفادار باشد؛ چنان که یکی از راویان حدیث به نام وشا از امام هشتم علیه‌السلام نقل می‌کند که می‌فرمودند: "برای هر امامی عهد و پیمانی در گردن دوستان و پیروانش است و بدون شک تکمیل وفای به پیمان‌ها و حسن انجام تعهدات، زیارت

۱ جواد آملی، ادب فنای مقربان، ج ۱، ص ۲۳.

۲ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۳۶.

۳ فیومی، المصباح المنیر، النص، ۲۶۰.

۴ نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۰، ص ۱۸۵.

۵ مجلسی، روضه‌المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۳۳۰.

۶ ابن قولویه، کامل الزیارات، النص، ص ۱۲.

قبر آنان می‌باشد. پس هر کس با میل و رغبت به زیارت آنها شرفیاب شود و به آن چه آنان رغبت دارند، راغب باشد؛ در روز قیامت از شفاعتشان بهره‌مند می‌گردد.^۱

زیارت جامعه کبیره

سراسر زیارت جامعه، مملو از ذکر کمالات و فضایل ائمه اطهار علیهم‌السلام است و زائر با نهایت احترام و ادب در آستان‌شان اظهار ارادت، اخلاص، خضوع و خشوع می‌کند، لیکن هیچ گونه اغراق و غلوی در آن وجود ندارد؛ چرا که:

- آن چه در بیان بلند هادی امت علیه‌السلام آمده هدایت امت به بخشی از کمالات آن انوار پاک است و گر نه فضایل آن ذوات مقدس بیش از این هاست و زائر در پایان زیارت با کمال عجز اذعان می‌دارد که: "سروران من! شما بیش از آن چه من شماره کردم هستید، لکن من بیش از این نمی‌دانم و نمی‌توانم. پایان زیارت من، پایان من است و گر نه شما را پایانی نیست."

- مرز غلو، خارج کردن آنان از دایره عبودیت است و گر نه ثناگویی در این محدوده هرگز غلو نیست.

- یکی از آداب این زیارت تکبیر صدگانه قبل از شروع زیارت است و این بدان معناست که زائر پس از صدارت اعتراف به عظمت الهی و برتر دانستن او از هر وصف و ثنایی به ثناگویی اهل بیت علیهم‌السلام و شمارش کمالات ایشان می‌پردازد. مجلسی اول رمز تکبیرهای صدگانه را دلالت بر عظمت خدا می‌داند. "لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّ الْكِبْرِيَاءَ وَالْعَظْمَةَ لِلَّهِ تَعَالَى"^۲

زیارت جامعه کبیره هم وزن زیارت جوشن کبیر است یعنی همان گونه که در جوشن کبیر، اسماء و صفات فراوانی ذکر شده و خدا با هزار جلوه در این دعا برون آمده تا دعاکننده با هزار دیده او را تماشا کند و معرفتش بیشتر شود و خود را بیشتر متصف به آن صفات کند، در این زیارت نیز امام هادی علیه‌السلام ائمه اطهار علیهم‌السلام را با جلوه‌های گوناگون معرفی کرده تا زائر، ائمه را از دریچه‌های مختلف تماشا کند و الگو قرار دهد.^۳

۱ <https://hawzah.net/fa/Magazine>

۲ مجلسی، روضه المتقین، ج ۵، ص ۴۵۳.

۳ جوادی آملی، همان، ج ۱، ص ۸۵.

سند زیارت جامعه کبیره

زیارت جامعه کبیره جامع‌ترین زیارت ائمه معصومین و صادره از امام هادی علیه‌السلام است و در برهه‌ای از زمان صادر شده که جامعه شیعه با پدیده امامت امام صغیر روبه‌رو بوده‌است. به ویژه این که بناست با گذشت اندک زمانی، امامت امام غایب رخ دهد. به نظر می‌رسد این زیارت، رسالتی فراتر از دیگر زیارتنامه‌ها و دعاها بر عهده داشته‌باشد. متن این زیارت را در کتب اربعه شیعه می‌توان یافت و بسیاری از علما و محدثان، آن را در کتاب‌های مزار و ادعیه خود نقل کرده و گروه زیادی از دانشمندان به شرح آن پرداخته‌اند.

برخی از مصادر زیارت جامعه کبیره عبارتند از: من لا یحضره الفقیه تألیف محمدبن علی معروف به شیخ صدوق (۳۸۱ق)، عیون اخبارالرضا علیه‌السلام تألیف شیخ صدوق (۳۸۱ق)، تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه تألیف محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۴۶۰ق)، المزار تألیف محمد بن جعفر مشهدی (قبل از شهید اول ۷۳۴-۷۸۶)، عمده الزائر فی الادعیه و الزیارات نوشته سید جعفر حسین کاظمی (۱۲۶۵ق)، بحارالانوار الجامعه لدرر أخبار الائمة الاطهار تألیف محمدباقر مجلسی (م ۱۱۱۱ق)، وسائل الشیعه تألیف حر عاملی (۱۱۰۴ق) که به نقل بخش‌هایی از این زیارت مبادرت کرده‌است. از مصادر معاصر این زیارت نیز می‌توان به مفتاح الجنان و مصباح الجنان تألیف آیت‌الله علی مشکینی (م ۱۳۸۶ش)، انیس المومنین تألیف آیت‌الله سید محمدتقی مدرسی، الصوارم القاطعه و الحجج اللامعه فی اثبات صحه الزیاره الجامع تألیف عبدالکریم عقیلی اشاره کرد.^۱

از طرفی جهت معتبر دانستن یک مطلب منقول از معصومین چند راه وجود دارد: ۱. مضمون و عبارات آن به گونه‌ای باشد که خواننده آگاه و اسلام شناس و دانشمند اطمینان پیدا کند که آن مضمون با آن ویژگی‌ها و فصاحت و بلاغت را غیر معصوم نمی‌تواند گفته باشد. ۲. عالمان و فقیهان در طول تاریخ آن را تلقی به قبول کرده باشند. ۳. فراوانی توجه دانشمندان به آن ۴. تمام کسانی که در سلسله سند قرار گرفته اند در علم رجال توثیق شده باشند.

اما؛ در مورد راه اول، محتوای این زیارت محتوایی است که مولود عالمی است که علم او به منبع علم بی پایان خدا اتصال دارد. یعنی مانند مضمون نهج‌البلاغه و صحیفه سجادیه از سند بی‌نیاز است و در مورد راه دوم: این زیارت مورد قبول علمای شیعه بوده و در کتاب‌های فراوانی از سده چهارم تا زمان ما، نقل و متعبر دانسته شده است. راه سوم توجه دانشمندان اسلامی به آن است، شرح‌های فراوانی که در مورد این زیارت نگاشته شده است نشانگر این اهمیت است. (از آن جا که این مقاله گنجایش بیان بیشتر را ندارد؛ خوانندگان محترم، برای

۱ میبیدی، تأملی بر اصالت زیارت جامعه کبیره، دو فصلنامه حدیث پژوهی، سال ششم، شماره یازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ص ۸۵.

نتیجه

نوع نگرش مسلمانان به جهان هستی و درک رابطه خود با خالق هستی و دیگر مخلوقات، ایشان را از نظر جهان بینی نسبت به سایر آدمیان امتیاز داده است. امتیازی که او را در هر لحظه، پویا و هدفمند به سوی غایتی بس عظیم و لذتی وصفناشدنی به پیش می‌راند.

این نگرش الهی بر دو اصل اولیه توحید و نبوت به عنوان شرط ورود به اسلام پایه‌ریزی شده است لیکن به خاطر اهمیت مبحث معاد در ادامه پذیرش نبوت و توحید، مسلمانان جهان این هر سه را با هم جزو اصول اعتقادی خویش می‌دانند اما؛ پیروان مذهب تشیع به دلیل اتصالی که از طریق اهل بیت علیهم‌السلام به منبع بی‌کران وحی الهی دارند و بر اساس آموزه‌های آن ذوات نورانی، اصل امامت را برای تداوم راه نبوت و نقض غرض نشدن حکمت الهی از خلقت انسان و بعثت انبیا و همچنین اصل عدالت را پشتوانه‌ای مطمئن برای اجرای قوانین علاوه بر سه اصل قبلی به عنوان اصول دین و مذهب تشیع می‌پذیرد. بدین ترتیب اصول اعتقادی شیعیان مبتنی بر پنج اصل توحید، نبوت، معاد، امامت و عدل است که تمامی این پنج اصل به زیبایی در زیارت جامعه کبیره توسط امام علی‌النقی علیه‌السلام تبیین شده است. به طوریکه زائر با قرائت این زیارت دل و جانش از کوثر توحید لبریز و در دریای نور نبوت و امامت مستغرق شده، با اعتقاد به عدل الهی، به سوی روز رستاخیز گام برمی‌دارد تا نتیجه سلوک و رفتار خویش بر اساس این اصول را به یقین مشاهده نماید.

بنابراین زیارت جامعه کبیره نقش موثری در تحکیم اصول اعتقادی شیعیان دارد که با اندک تعمق و تأمل در فرازهای عمیق این زیارت قابل درک می‌باشد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه صبحی صالح

منابع فارسی

۱. تحریری، محمدباقر، جلوه‌های لاهوتی، قم، نشر حر و سبحان، چاپ اول، ۱۳۸۱ ش.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، قم، نشر اسراء، چاپ یازدهم، ۱۳۸۱ ش.
۳. سعیدی مهر، محمد، آموزش کلام اسلامی، قم، نشر طه، چاپ بیست و دوم، ۱۳۹۲ ش.
۴. مجلسی، محمدتقی، شرح جامعه کبیره، استادی، رضا، قم، نشر ارزشمند، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
۵. محمدی ری شهری، محمد، عدل از دیدگاه تشیع، قم، بی نا، بی جا، بی تا.
۶. میرباقری، سید محسن، درس امامت، قم، نشر قدس، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
۷. قرائتی، محسن، اصول عقاید، بی جا، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، بی تا.

منابع عربی

۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیه الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، التوحید (للصدوق)، حسینی، هاشم، قم، جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۳۹۸ ق.
۳. ----- ، عیون اخبار الرضا علیه السلام، آقا نجفی اصفهانی، محمدتقی، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، چاپ اول، بی تا.
۴. ----- ، کمال الدین و تمام النعمه، غفاری، علی اکبر، تهران، اسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۹۵ ق.
۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، غفاری، علی اکبر، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.
۶. ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الاعمال، تهران، دارالمکتبه الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۰۹ ق.
۷. ----- ، محاسبه النفس، شهیدثانی، کفعمی، تهران، مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۷۶ ش.

۸. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، امینی، عبدالحسین، نجف اشرف، دارالمرتضویه، چاپ اول، ۱۳۵۶ش.
۹. ابی زینب، محمد بن ابراهیم، الغیبه للنعمانی، غفاری، علی اکبر، تهران، نشر صدوق، چاپ اول، ۱۳۹۷ق.
۱۰. حرعاملی، محمد بن حسن، اثبات الهدی بالنصوص و المعجزات، بیروت، نشر اعلمی، چاپ اول، ۱۴۲۵ق.
۱۱. -----، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
۱۲. دیلمی، حسن بن محمد، اعلام الدین فی صفات المومنین، قم، موسسه آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ق.
۱۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالعلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۱۴. شیخ بهایی، محمد بن حسین، منهاج النجاح فی ترجمه مفتاح الفلاح، حسن زاده آملی، حسن، تهران، حکمت، چاپ ششم، ۱۳۸۴ش.
۱۵. طبری آملی، عماد الدین، بشاره المصطفی لشیعه المرتضی، نجف، مکتبه الحیدریه، چاپ دوم، ۱۳۸۳ق.
۱۶. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتعبد و سلاح المتعبد، بیروت، موسسه فقه الشیعه، چاپ اول، ۱۴۱۱ق.
۱۷. فیض کاشانی، محمد بن محسن، الوافی، اصفهان، کتابخانه امیرالمومنین علیه السلام، چاپ اول، ۱۴۰۶ق.
۱۸. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، دارالهجره، قم، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.
۱۹. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ش.
۲۰. قمی، عباس، سفینه البحار، قم، نشر اسوه، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
۲۱. کفعمی، ابراهیم بن علی، البلد الامین و الدرع الحصین، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۸ق.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، قم، دارالحديث، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
۲۴. -----، زاد المعاد، علاء الدین اعلمی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۲۳ق.
۲۵. -----، زندگانی حضرت رضا علیه السلام، خسروی، موسی، تهران، اسلامیه، چاپ اول، ۱۳۸۰ش.
۲۶. -----، روضه المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، قم، موسسه فرهنگی کوشانیور، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.

۲۷. مرتضی زبیدی، محمدبن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، شیر، علی، بیروت، دارالفکر، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.

۲۸. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ سوم، ۱۴۳۰ق.

۲۹. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام چاپ اول، ۱۴۰۸ ق.

مجله، سایت ها و نرم افزارها

۱. میبیدی، محمدفاکر، تأملی بر اصالت زیارت جامعه کبیره، دو فصلنامه حدیث پژوهی، سال ششم، شماره یازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۲. <https://hawzah.net/fa/Article>، انسان کامل در زیارت جامعه کبیره
۳. <https://hawzah.net/fa/Magazine>
۴. نرم افزار جامع الاحادیث از مجموعه نرم افزارهای نور.
۵. نرم افزار جامع التفسیر از مجموعه نرم افزارهای نور.
۶. نرم افزار قاموس قرآن از مجموعه نرم افزارهای نور.
۷. نرم افزار اسراء.

